

Оксана Матвишишина. Социальное самочувствие лужан в контексте социальных изменений. В статье представлены результаты измерения социального самочувствия жителей города Луцка с помощью методики Н. Паниной и Е. Головахи ИИСС-44. Кроме рассмотрения общей характеристики социального самочувствия, построены индексы достаточности социальных благ по сферам социальной жизни, проанализированы социальные блага, дефицит которых ощущают жители города. Наиболее востребованными в 2014 г. оказались блага таких сфер жизнедеятельности, как социальных отношений, социально-политическая, социальной безопасности; это стабильность в государстве и обществе (73,5 %); уверенность, что не будет межнациональных конфликтов (71,3 %); недостаточность руководителей, способных управлять государством (67,4 %); государственная защита от снижения уровня жизни (66,9 %); соблюдение в стране прав человека (60,1 %); политические идеалы, заслуживающие поддержки (56,2 %), уверенность в улучшении ситуации в стране (54,5 %). Также в статье сравниваются результаты социологических исследований социального самочувствия, проведенных в городе Луцке в 2009 и 2014 гг., для разных слоев населения и по всем районам города.

Ключевые слова: социальное самочувствие, социальное благо, сферы социальной жизни, Луцк.

Matviishyna Oksana. Social Well-being of Inhabitants of Lutsk in the Context of Social Changes. Results of sociological research social well-being, conducted the Lutsk in 2009 and 2014 using techniques IISS-20 and IISS-44 by E. Golovakha and N. Panina, are analyzed in article. Value of Index of Social Well-being has changed, but due to tense situation in the country – the annexation of territory and military operations in the East, significantly changed its approach to the content filling: indicators of Index Sufficiency of Benefits were increased in informational and cultural, material living (1st and 2nd levels), professional and labour, personal spheres and spheres of national and interpersonal relations, while the sphere of social relations, socio-political sphere and sphere of social security were most scarce. In the ranking of the most deficient social benefits to the citizens of Lutsk in 2014 turned out such benefits as stability in the country and society (73,5 %), confidence that there will be not ethnic conflict (71,3 %), executives capable of managing the state (67,4 %), state protection from reduction of life (66,9 %), observance of acting laws in Ukraine (60,1 %), political ideals that deserve support (56,2 %), confidence in one's own future (54,5 %), fair evaluation of the merits of the person to the community (48,1 %), automobile (47,6 %), protection from crime (44,9 %) necessary medical care (44,6 %). In 2009, the most problematic issue for Lutsk was the possibility of having a quality vacation (54,8 %) and employment (41 %), necessary medical care (40,5 %), the opportunity to be fed according to their tastes (37,6 %) and health (36,5 %).

Indicators of Index of Social Well-being were constructed for different segments of the population and residents of different districts.

Key words: social well-being, social benefits, spheres of social life, Lutsk.

Статтю отримано 3.09.2014 р.

УДК 316.32(47+57):061

Світлана Сальнікова

Благодійність населення східноєвропейських країн із радянським минулим

За допомогою аналізу досягнень низки країн щодо ставлення їхнього населення до благодійної допомоги із застосуванням методики побудови Світового індексу благодійності, обґрунтовано неспроможність порівняння рейтингових місць країн через (1) різну кількість країн-учасниць у кожній хвилі та (2) відсутність критеріїв належності країни до певного рангу з урахуванням помилки вимірювання. Більш відповідним для порівняння є Індекс благодійності (%), згідно з яким країни «Східної Європи, пострадянські», особливо без Росії, демонструють не гірші показники, ніж східні держави Євросоюзу («Східна Європа, посткомуністичні, ЄС»), і значно кращі, ніж північні («Північна Європа, пострадянські, ЄС»).

Ключові слова: Світовий індекс благодійності, порівняльний аналіз, обґрунтування, рейтинг, громадянське суспільство.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчення соціальних процесів та змін як на рівні конкретної країни, так і певного географічного / культурного регіону, певною мірою торкається питання розбудови громадянського суспільства; не є винятком країни колишнього радянського простору. Мета пострадянських соціальних трансформацій – громадянське суспільство, а засіб досягнення цього –

розвиток соціального капіталу. Не вдаючись до деталізації положень теорій соціального капіталу, зазначимо лише, що на макрорівні (рівні країни для цього дослідження) соціальні мережі як ключовий концепт відповідних концепцій інтерпретуються як різноманітні громадські організації, які задають певні цінності й норми, поширюють зразки соціально активної поведінки в розв'язанні соціально значимих проблем, тим самим контролюючи владні структури [1]. До спектра громадських організацій належать такі, що надають благодійну допомогу вразливим верствам населення (інвалідам, невиліковно хворим, дітям-сиротам, літнім людям, потерпілим від насильства тощо) та виконують волонтерську (спеціалізуються в певних сферах життя, таких як захист прав людини, охорона здоров'я, соціальний захист, екологія тощо) діяльність. Тому добровільна активна участь в акціях зазначених організацій населення певної країни не лише забезпечує адресну допомогу за необхідності, а й сприяє накопиченню якісного соціального капіталу, тобто становленню громадянського суспільства, солідарного, активного, зрілого, відповідального.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичні напрацювання з теорій соціального капіталу як методологічного підходу до вивчення громадянського суспільства та з волонтерської й / або благодійної участі як різновиду соціальної активності лишаються поза нашою увагою через прикладний характер статті. З іншого боку, охоплення для аналізу всіх європейських країн, котрі мають досвід радянського / комуністичного минулого, потребує використання даних міжнародних порівняльних проєктів. Питання добровільної, благодійної й волонтерської участі – складова частина вивчення багатьох таких проєктів, наприклад Європейського дослідження цінностей (EVS), Світового дослідження цінностей (WVS), Євробарометра (Eurobarometr) та ін. Емпіричну базу нашого дослідження становитимуть дані проєкту Світовий індекс благодійності (World Giving Index, WGI¹), оскільки в ньому беруть участь 153 країни світу (95 % населення планети), у тому числі всі ті, які цікавлять нас. Розробники програми не лише забезпечують організацію досліджень, відкритий доступ до їх результатів, а й пропонують рамки деталізованих рекомендацій для урядів щодо створення сприятливого середовища для покращеного громадянського суспільства². Зокрема, пропонується: на рівні неприбуткових організацій регулювати справедливим і відкритим чином їхню діяльність, поважати право проведення кампаній, забезпечити прозорість та інформування громадськості про свою роботу; на рівні пересічних людей: зробити простішими способи здійснення пожертвувань, заохочувати й стимулювати благодійні пожертви тощо.

Мета дослідження – аналіз досягнень східноєвропейських країн із радянським минулим у ставленні їхнього населення до благодійної допомоги за допомогою виконання таких **завдань**: (1) обґрунтувати використання методики вимірювання Світового індексу благодійності до цього дослідження; (2) представити Індекси благодійності для східноєвропейських країн із радянським минулим; (3) у регіональному порівнянні за ознаками «пострадянські: європейські (східні, північні), азійські (західні)» і «європейські: пострадянські (східні, північні), посткомуністичні (східні)» з урахуванням належності / неналежності до Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Методика дослідження щодо вимірювання досягнень країни в ставленні її населення до благодійної допомоги є вкрай простою. Зокрема, респондентам пропонується лише три питання щодо практик добровільної допомоги й благодійності, здійснених (або ні) протягом останнього місяця:

- 1) пожертва грошей на благодійність;
- 2) участь у волонтерській діяльності;
- 3) допомога незнайомим людям, котрі її потребують.

Варто зауважити, що питання стосовно надання грошей і / або часу стосувалися політичних і релігійних організацій, зареєстрованих благодійних об'єднань та громадських асоціацій. За всіма питаннями-індикаторами встановлюють наявний рівень (%) кожної практики. Світовий індекс благодійності (WGI), котрий як індекс конструюється за методикою Інституту Геллапа і як проєкт проводиться спільно з британською міжнародною благодійною організацією Charities Aid Formation, є усередненим показником за трьома індикаторами. Власне, згідно з його значенням (%) і будується рейтингова таблиця для всіх країн, які брали участь у дослідженні.

Через певну універсальність цієї методики її часто критикують. Зокрема, знаходимо такі критичні зауваження одного з російських дослідницьких центрів:

¹ Charities Aid Formation (CAF) [Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://www.cafonline.org/worldgivingindex>

² Future World Giving programme [Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://futureworldgiving.org>

1) розробники не врахували повний спектр можливих практик і норм поведінки у сфері благодійності, властивих різним культурам, країнам і народам;

2) дослідження однаково розцінює дані про поведінку благодійників (як у рамках, так і за межами кожної з трьох категорій) і не враховує при цьому такі кількісні характеристики, як розмір благодійних пожертв, обсяг робочого часу добровольця, частоту надання допомоги тощо;

3) Індекс не враховує співвідношення між звершеним фактом благодійності й можливостями дарувальника (залежно від можливостей конкретної людини невеликий розмір пожертви чи вклад у вигляді часу добровольця може за своєю щедрістю перевищувати досить великий благодійний внесок) [4].

Кожна методика є застосовною для певної сукупності й обмеженою в часі. Чим більша сукупність (у цьому випадку за кількістю країн-учасниць) і менш фіксований час (країни перебувають на різних етапах свого розвитку, час тут є відносною величиною, а не абсолютною), тим компактнішою має бути методика та обов'язково релевантними її індикатори. Звісно, кожна культура, країна мають свої особливості (наприклад дохід, від якого залежатиме розмір пожертв; різний ступінь інституціоналізації благодійництва й волонтерського руху [3] тощо), проте тут ідеться про міжнародний порівняльний проект, і методика побудови Світового індексу благодійності відповідає зазначеним вимогам. Стосовно третього зауваження фіксація факту здійснення благодійності за умови уникнення впливу «можливостей» є швидше перевагою, ніж недоліком.

Висловлені критичні зауваження – доречні обмеження дослідницького проекту WGI, які варто пам'ятати, особливо тим, хто схильний «ідеалізувати» ситуацію у світі щодо досягнень країн у сферах благодійної допомоги й волонтерського руху. Також зазначені в зауваженнях індикатори можна використати як додаткові в національних обстеженнях, задля перевірки надійності котрих слугуватимуть результати проекту WGI.

Критичність методики, на думку автора, полягає в тому, що, аналізуючи результати дослідження Світового індексу благодійності, дослідники посилаються на місце країни в рейтингу, що неодноразово аналізували й ми (див., наприклад, [2, с. 178–179]). Тут слід звернути увагу на дві особливості.

По-перше, порядковий номер у списку залежить від його обсягу. Як відомо, у різні роки опитування проводили в різній кількості країн. Отож обсяг списку змінювався. А це означає, що поява в ньому країн із вищим / нижчим показником автоматично знижує / підвищує рейтингове місце в списку без зміни фактичного показника (тобто Індексу благодійності, %).

Таблиця 1

Рейтинг* пострадянських країн, Світовий індекс благодійності,
(Gallup's WorldView World Poll)

Країна	2010		2011		2012		2013		2014	
	ранг**	WGI, %	ранг	WGI, %	ранг	WGI, %	ранг	WGI, %	ранг	WGI, %
Білорусь	106	25	87	29	91	25	93	25	83	28
Азербайджан	67	-	94	28	76	28	69	30	87	27
Латвія	115	23	118	23***	74	29	93	25	89	26
Молдова	100	26	94	28	88	26	88	27	96	25
Естонія	121	21	130	21***	79	27	93	25	103	23
Україна	150	13	105	26	111	21	102	24	103	23
Литва	147	14	143	18	105	22	120	19	119	21
Грузія	134	19	134	21	128	17	116	20	123	20
Вірменія	115	23	118	23	119	19	113	21	124	20
Росія	138	18	130	21	127	18	123	19	126	19

*Країни впорядковано за рангом 2014.

**Рангове місце країни у світовому рейтингу.

***Дані 2010

Джерело: CAF : <http://www.cafonline.org/worldgivingindex>

Дійсно, такі невідповідності є помітними в табл.1, де наведено динаміку показників Індексу благодійності (ІБ) та рейтингових місць пострадянських країн Східної Європи й Західної Азії за останні п'ять років. Значення Індексу благодійності (ІБ) було однаковим для Білорусі у 2012 і 2013 рр. (25 %), але країна «втратила» в рейтингу дві позиції (із 91 місця опустилася до 93-го). Азербайджан також мав однакові показники у 2011 та 2012 рр. (28 %) і при цьому підвищив свій рейтинг із 94 місця до 76-го. Дивна ситуація й із Молдовою: однакові показники ІБ у 2010 і 2012 рр. (26 %) забезпечили країні кардинально різні місця в рейтингу (100-те і 88-ме, відповідно), а різні (26 % у 2012 р. та 27 % у 2013 р.) – однакові (88 місце). Грузія у 2013 та 2014 рр. показала однакові результати (20 %), але, як виявилось, вона понизила свій рейтинг зі 116 місця до 123-го. А от Вірменія, навпаки, у 2010 і 2011 рр. мала однакові показники (23 %), а її рейтингове місце підвищилося зі 115 до 118-го. У даних по Росії відобразилися тенденції обох попередніх країн: при однакових показниках (18 % у 2010 і 2012 рр. та 19 % у 2013 і 2014 рр.) рейтингові місця і зростали, і спадали (із 138-го до 127-го та із 113-го до 124-го, відповідно).

Вочевидь, із такої невідповідності випливає інша.

По-друге, опираючись на рейтинг країни, в аналізі не варто акцентувати увагу на місце держави у світовому списку: він не є порівнюваним, принаймні тому, що не є фіксованим³. Розробникам варто було б розробити критерії, за якими кожен країну можна б було віднести до того чи іншого рангу, незалежно від кількості країн-учасниць.

У цьому випадку важливою може бути лише суттєва зміна рейтингового місця зі збереженням тенденції до покращення / погіршення досягнень країни щодо активності та відповідальності її громадян. Більш відповідними для порівняльного аналізу будуть усереднені Індекси благодійності (%), їх і розглянемо.

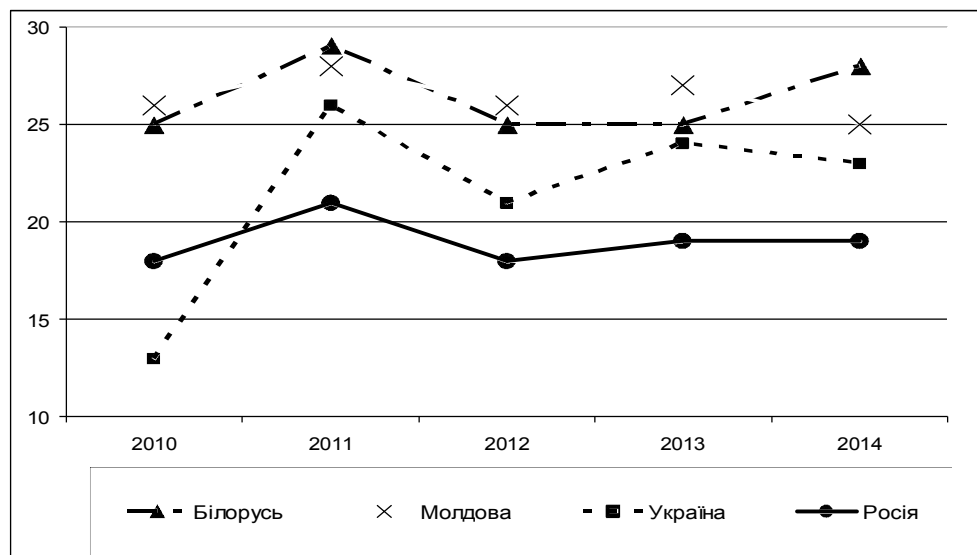
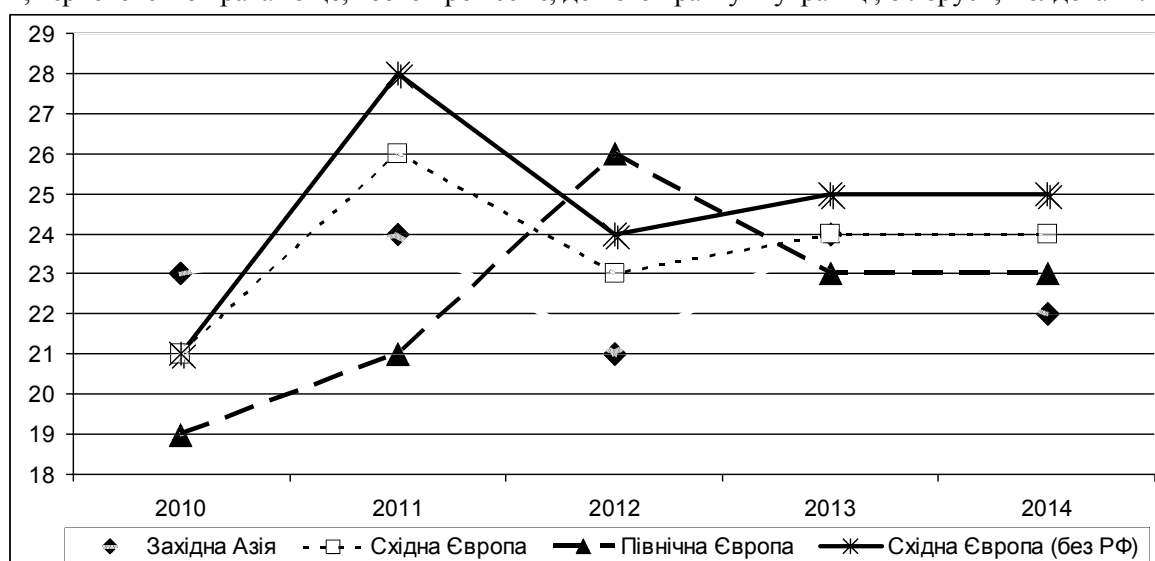

Рис. 1. Динаміка пострадянських країн Східної Європи, Індекс благодійності, %, (Gallup's WorldView World Poll)

Тренди східноєвропейських країн (рис. 1) демонструють схожі результати для Молдови та Білорусі: лишень згідно з даними наступної хвилі дослідження можна буде впевнитися, наскільки розрив 2014 р. між цими країнами є значимим. Переломним для українців був 2010 р., оскільки вже в наступному вони значно активізувались у різноманітних благодійних акціях та волонтерських рухах. У наступні роки їхня активність дещо знизилася, проте все ж показники України є кращими, аніж Росії. Остання демонструє стабільно найгірші результати як серед пострадянських країн Східної Європи, так і серед усіх країн колишнього радянського простору. Такий неєвропейський результат Росії ставить під сумнів її віднесення до групи країн Східної Європи.

³ Можливо, за цієї причини дослідники почали в останні роки представляти окремі рейтинги по країнах, які є більш близькими в географічному й культурному аспектах.

Якщо згрупувати країни за регіональним принципом⁴, то помітно виділятиметься регіон Білорусь–Молдова–Україна. Парадоксально, та ці три країни з нестійкими економіками, проблемами територіальної єдності (Молдова, Україна) і верховенства права, неузгодженими ціннісно-нормативними системами демонструють показники більш згуртованих та відповідальних суспільств, аніж регіон Естонія–Латвія–Литва. Те, що згадані три країни Північної Європи мають значуще найгірші показники серед країн своєї групи (Ірландія (60 %), Великобританія (55 %) – входять у Топ-10, Данія (47 %), Фінляндія (43 %), Швеція (39 %) за даними 2014 р.⁵), можна пояснити штучним утворенням цього регіону, адже розрив у розвитку між «країнами – колишніми республіками СРСР» і «північними країнами – поза сферою впливу СРСР» є й завжди був дуже великим. Але відмінність між групами пострадянських країн Північної та Східної Європи мала би бути на користь першої, адже саме прибалтійським державам удалося першими позбутися комуністичного ярма, реформувати всі сфери життєдіяльності та вступити до Європейського Союзу, що само по собі свідчить про вищі стандарти життя, верховенство права тощо, тобто про все те, до чого прагнуть українці, білоруси, молдовани.

Західна Азія: Азербайджан, Вірменія, Грузія.

Північна Європа: Естонія, Латвія, Литва.

Східна Європа: Білорусь, Молдова, Україна, Росія.

Рис. 2. Регіональна динаміка пострадянських країн, Індекс благодійності, % (Gallup's WorldView World Poll)

Через такий неочікуваний результат цікавим видається питання щодо того, як колись радянські республіки, а тепер європейські незалежні держави – Республіка Білорусь, Республіка Молдова та Україна – виглядають на фоні решти європейських країн. Уже не дивно, але вони не займають останніх місць у списку (окрім Російської Федерації⁶).

Таблиця 2

Рейтинг* країн Східної Європи, Індекс благодійності, % (Gallup's WorldView World Poll)

Країна	2010	2011	2012	2013	2014
Угорщина	21	22	24	28	29
Білорусь	25	29	25	25	28
Словаччина	24	25	27	25	26

⁴Такий принцип поділу використано у представленні даних WGI від 2013 р.

⁵Charities Aid Formation (CAF) [Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://www.cafonline.org/worldgivingindex>

⁶В останніх дослідженнях фігурує Російська Федерація.

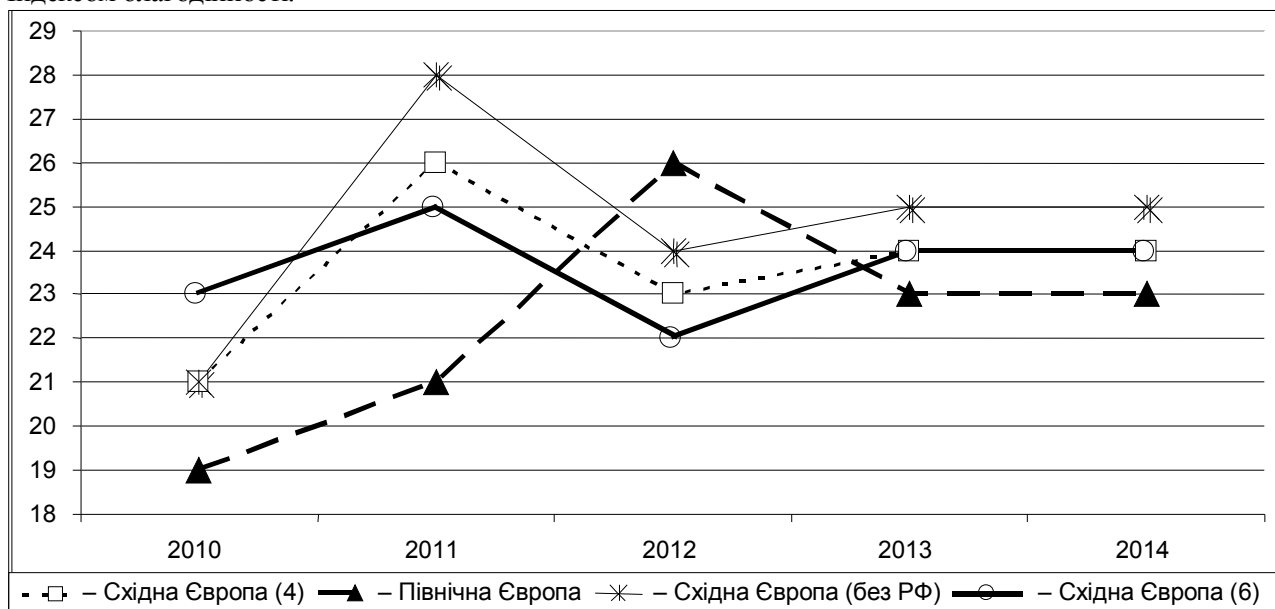
Закінчення таблиці 2

Молдова	26	28	26	27	25
Україна	13	26	21	24	23
Румунія	16	23	19	23	23
Чехія	29	28	24	23	22
Польща	29	32	24	27	22
Болгарія	17	17	15	19	19
Російська Федерація	18	21	18	19	19

*Згідно з рейтинговими місцями Світового індексу благодійності, 2014.

Джерело: CAF [Elektronik resourse]. – Mode of access : <http://www.cafonline.org/worldgivingindex>

Застосування регіонального принципу порівняння також демонструє цікаві тенденції: станом на 2014 р. країни Північної Європи понизили свій сумарний показник благодійності, Східної Європи – покращили (рис. 3). Навіть урахуваючи найменший «внесок» в усереднений показник по регіону Російської Федерації, і пострадянські країни Східної Європи, і посткомуністичні не відрізняються за Індексом благодійності.

Північна Європа: Естонія, Латвія, Литва.

Східна Європа (4): Білорусь, Молдова, Україна, Росія.

Східна Європа (без РФ): Білорусь, Молдова, Україна.

Східна Європа (6): Угорщина, Словаччина, Румунія, Чехія, Польща, Болгарія.

Рис. 3. Регіональна динаміка європейських країн, Індекс благодійності, %
(Gallup's WorldView World Poll)

Висновки та перспективи подальших досліджень. У межах цього дослідження здійснено аналіз досягнень східноєвропейських країн із радянським минулим у ставленні їхнього населення до благодійної допомоги за допомогою застосування методики побудови Світового індексу благодійності. Завдяки використанню в статті первинних даних методики однойменного проекту не видається можливим стверджувати про адекватність деяких критичних зауважень щодо повноти методики та релевантності її індикаторів для випадку порівняння більшості країн світу. Усе ж обґрунтовуємо неспроможність порівняння рейтингових місць держав через (а) різну кількість країн-учасниць у кожній хвилі та (б) відсутність критеріїв належності держави до певного рангу з урахуванням помилки вимірювання.

Згідно з побудованими за останні п'ять років індексами благодійності (2010–2014 рр.) для східноєвропейських пострадянських країн найкращі результати демонструють Білорусь і Молдова,

найгірший – Росія; тренд України характеризується динамічністю. Якщо розглянути ці чотири країни як регіон «Східна Європа, пострадянські», то, порівняно з регіонами «Східна Європа, посткомуністичні, ЄС», «Північна Європа, пострадянські, ЄС», «Західна Азія, пострадянські», він (регіон) засвідчуватиме такий сукупний показник благодійності, як східні країни Євросоюзу, які в певний період своєї історії перебували у сфері впливу комуністичного Радянського Союзу. Якщо ж розглядати як регіон «Східна Європа, пострадянські» три країни без Росії, то абсолютний показник (Індекс благодійності) буде вищим, ніж для регіону «Східна Європа, посткомуністичні, ЄС». Загалом Росія демонструє найгірші дані серед усіх розглянутих країн. Парадокс полягає й у тому, що північні держави Євросоюзу не вирізняються особливими досягненнями щодо благодійності їхнього населення.

Події в Україні від кін. 2014 р. й до сьогодні, без сумніву, відобразяться в показниках Індексу благодійності. Отож, подальший розгляд ситуації у сфері благодійної допомоги в Білорусі, Молдові, Україні, Росії потребує більш детального аналізу як на рівні складників індикаторів методики (пожертви грошей благодійним організаціям, участі у волонтерській діяльності, допомоги нужденним), так і в ширшому європейському контексті.

Джерела та література

1. Демків О. Б. Соціальний капітал в умовах державного монополізму: до методології соціологічного дослідження / О. Б. Демків // Соціологічні студії. – 2012. – № 1. – С. 55–61.
2. Мурадян Е. С. Динамика ценностно-нормативной системы и жизненные шансы: опыт постсоветской трансформации в Пограничье : кол. моногр. / Е. С. Мурадян [и др.]. – Вильнюс : ЕГУ, 2014. – 366 с.
3. Чухрай М. Институціоналізація волонтерського руху в Україні: реалії та перспективи / М. Чухрай // Соціологічні студії. – 2013. – № 1 (2). – С. 104–108.
4. Центр гуманитарных технологий (Centre for Human Technologies) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/world-giving-index/info>

References

1. Demkiv, O. B. (2012), «Social capital in the circumstances of state monopolism: main methodological issues of sociological study», *Sociological studios*, No. 1, Pp. 55–61.
2. Muradyan, Ye. S., Salnikova, S. A., Titarenko, L. G., Shirokanova, A. O. (2014), «*The dynamics of value and norm system and life chances: the experience of post-Soviet transformation in the Borderlands*», Vilnius : YeGU, 366 p.
3. Chukhrai, M. (2013), «Institutionalization of the volunteering in Ukraine: contemporary situation and perspectives», *Sociological studios*, Vol. 2, No. 1, Pp. 104–108.

Сальникова Светлана. Благотворительность населения восточноевропейских стран с советским прошлым. Исследование основывается на данных проекта Мировой индекс благотворительности. Обосновывается неадекватность сравнения рейтингов стран и применимость усредненного показателя Индекса благотворительности (%).

Среди исследуемых стран (2010–2014 гг.) лучшие результаты демонстрируют Беларусь и Молдова, худшие – Россия, наиболее динамичные – Украина. Эти страны как регион, особенно без России, имеют не худший совокупный показатель, чем восточные страны Евросоюза, и значительно лучшие, чем его северные страны, имеющие советское прошлое.

Ключевые слова: Мировой индекс благотворительности, сравнительный анализ, обоснование, рейтинг, гражданское общество.

Salnikova Svitlana. The Charity of Population of East European Countries with the Soviet Past. Analysis of the achievements of some countries in attitudes their population to the charitable help implemented by applying techniques of construction of World Giving Index in this study. Author proves the inability of comparison of ranking through (1) different number of countries-participating in each wave and (2) lack of criteria of definition of belonging of the country to certain rank considering measurement error. Therefore such an indicator as the averaged Giving Index (%) is more relevant for comparison.

In particular, among European post-Soviet countries according to data for the last five years (2010–2014) Belarus and Moldova demonstrate of the best results, Russia – the worst; Ukraine – the most dynamic. These countries as a region «Eastern Europe, post-Soviet», especially without Russia, show no worse an aggregate indicator of Giving Index than the eastern EU countries (region «Eastern Europe, post-communist, EU»), and much better than the northern EU countries (region «North Europe, post-Soviet, EU» – Estonia, Latvia, Lithuania).

Key words: World Giving Index, comparative analysis, validity, ranking, civil society.

Статтю отримано 25.11.2014 р.